

BAZA RESTAURATORSKI EVIDENTIRANIH UMJETNINA U HRVATSKOJ: BREUH IZMEĐU POTREBA I MOGUĆNOSTI

CROATIAN CONSERVATION INSTITUTE'S DATABASE OF THE REGISTERED WORKS OF ART IN THE PROCESS OF RESTORATION BREUH BETWEEN NEEDS AND POSSIBILITIES

Mario Braun
mbraun@h-r-z.hr
Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb

Sažetak

Hrvatski restauratorski zavod administrativno je konstituiran 1997. godine spajanjem više ustanova koje su djelovale desetljećima prije fuzioniranja. Budući da su ujedinjene ustanove dislocirane, a imaju i različite tradicije i iskustva u vođenju konzervatorsko-restauratorske dokumentacije, nametnula se potreba informatičkog povezivanja, posebice pri vođenju dokumentacije konzervatorsko-restauratorskih radova. Prvi korak k povezivanju bio je izrada zajedničke baze podataka, proširene brojnim dodacima potrebnim u svakodnevnom radu ustanove i stručnjaka.

U radu se iznose osnovni podaci o objektnoj bazi podataka utemeljenoj na SQL-u, te navode praktična iskustva do kojih se došlo pri njezinom oblikovanju, kao i dvojbe koje se pritom javljaju.

Ključne riječi: Hrvatski restauratorski zavod, konzervatorsko-restauratorska dokumentacija, Baza restauratorski evidentiranih umjetnina u Hrvatskoj

Summary

Croatian Conservation Institute has been established in 1997 as a result of a merger between several institutes some of which have been active for decades prior to the fusion. The merger resulted in a new need for virtual database connections as each of the institutions had its own routine and system of conservation/restoration documentation. The first step was to create a shared database extended by an addition of numerous practical supplements to suit the everyday use of experts employed in these institutions. The article gives an overview of basic information on the objective database created in the SQL system, as well as offering a list of practical experiences and dilemmas that occurred in the process of its creation.

Keywords: Croatian Conservation Institute, conservation-restoration documentation, Croatian Conservation Institute's Database of the Registered Works of Art in Process of Restoration

1. Uvod

Baza restauratorski evidentiranih umjetnina u Hrvatskoj: BREUH rezultat je dugogodišnjih iskustava u vođenju dokumentacije dviju ustanova - Zavoda za restauriranje umjetnina (ZZRU) i Restauratorskog zavoda Hrvatske (RZH), iz kojih je 1997. godine nastala današnja matična restauratorska ustanova u Hrvatskoj – Hrvatski restauratorski zavod (HRZ). Vođenje dokumentacije u HRZ-u nastavilo se na iskustva dokumentiranja restauratorskih radova pokretnih spomenika stečena u ZZRU-u, te na iskustva RZH-a koja su uglavnom bila vezana na dokumentiranje restauratorskih radova na nepokretnim spomenicima. Ivo Maroević kao dokumentarist već je od konstituiranja RZH-a 1970-ih započeo, a kasnije kao ravnatelj nastavio graditi cjelovit dokumentacijski sustav ustanove, dok su se u ZZRU-u sakupljala iskustva dokumentiranja pokretnih spomenika privatnih restauratora F. Gogle i Z. Wyroubala, koja datiraju iz vremena prije osnivanja ustanove, još od 1916. godine, a 1942. godine su institucionalizirana.

Prije objedinjenja dviju ustanova već su postojali pojedini, gotovo istovjetni, sustavi vođenja dokumentacije, što se u prvom redu odnosi na fototeku. Ti, istovjetni dijelovi dokumentacijskog sustava obiju ustanova temelj su na kojem se započeo graditi zajednički sustav. Međutim, načini vođenja pisane dokumentacije bili su ipak bitno različiti, ponajprije stoga što je, kao što je već spomenuto, ZZRU restaurirao gotovo isključivo pokretne spomenike, dok je RZH radio pretežito na nepokretnim spomenicima.

Nekoliko elemenata odigralo je važnu ulogu u dosadašnjem funkcioniranju dokumentacije, te uzrokovalo neke nesporazume i probleme.

1. U našoj restauratorskoj praksi dokumentacija se uglavnom vezivala uz restauratorsku struku preko osoba koje su je vodile. Povjesničari umjetnosti, koji su najčešće obavljali te poslove, obično su pažnju posvećivali dokumentarnim segmentima i svojstvima predmeta, a manje materijalnom segmentu umjetnine koju treba dokumentirati.¹ Stoga definiranje osnovnih svojstava predmeta kroz materijal, povijest, okolinu ili važnost nije bilo zastupljeno u restauratorskom dokumentiranju na usklađen način. Štoviše, kako je povjesničarsko-umjetnički svjetonazor u našoj sredini znatno uvjetovan školovanjem, tako je restauratorsko dokumentiranje, prepušteno povjesničarima umjetnosti, uglavnom bilo usmjereno prema nematerijalnim kategorijama. Kao rezultat toga, težište interesa predstavljala su povijesna, morfološka i stilska istraživanja te definiranje valorizacije i kategorizacije spomenika. (Na stanoviti način to je uočljivo i pri korištenju termina *kulturno dobro*, koje u novom zakonu o zaštiti potiskuje termin *spomenik kulture*, iako za to nema uvijek valjanog razloga).
2. S druge strane, segment materijala i okoline, pa sukladno tome i dokumentiranja tih svojstava, ostaje slabije percipiran. U restauratorskom poslu upravo taj segment informacija o materijalu ključan je ne samo za spoznavanje, već i za praktični pristup. Stoga je i pristup dokumentaciji bio određen sukladnim polaznim pretpostavkama. Naime, donedavno školovani

¹Maroević, Ivo. Uvod u muzeologiju. Zagreb : Zavod za informacijske studije, 1993. Str. 133.

kao slikari i kipari, restauratori nisu uspostavljali adekvatnu vezu s "umjetničkim" ili "spomeničkim" segmentom, a rezultat (pristup) često se mogao definirati kao "zanatski" svjetonazor kojim se restauriranje svodilo na materijalnu obnovu i tajne zanata, a ne na cjelovito spoznavanje spomenika i sukladno tome prepoznavanje njegovih razina te rekonstrukciju "spoznaje" kroz dokumentaciju.²

3. Još jedna značajka prisutna je u dosadašnjem percipiranju restauratorske dokumentacije. Uvođenjem sve većeg broja disciplina ili struka koje proizvode restauratorsku dokumentaciju, ponekad se određena struka zadržava u središtu istraživanja. Stoga nije rijetka pojava da istraživanja i primijenjene metode dokumentiraju same sebe. Svrha takve dokumentacije nije očuvanje umjetnine, ona ne sabire i ne prati dokumentirane cjeline. Možda bi se to još bolje pojasnilo time da je umjetnina uvijek znatno složenija od zaključaka pojedinih struka koje je izučavaju, a restauriranje zahtijeva otvoren pristup. Ipak, otvorenost bez zaključaka ima za posljedicu stalno rastući broj podataka do kojih se dolazi u procesu istraživanja *fizičkih, funkcionalnih i strukturnih svojstava ili utvrđivanja konteksta* u kojem živi spomenik u svojem povijesnom okolišu. Pri tome nerijetko dolazi do zagušenja "šumom" prevelikog broja podataka. U praksi se problem "šuma" najranije primjećuje kao prevelik broj raznorodnih podataka koji se često ponavljaju bez selekcioniranja ili zaključivanja o valorizaciji kvalitete dokumentacije.

No, vratimo se praktičnim problemima restauratorske dokumentacije HRZ-a.

2. Hrvatski restauratorski zavod

Hrvatski restauratorski zavod konstituiran je jednokratnim aktom Vlade o spajanju ZZRU-a i RZH-a u jedinstvenu ustanovu krajem 1997. godine.³ HRZ, kao matična restauratorska ustanova, i danas funkcionira na šest različitih lokacija u Zagrebu, te na još pet lokacija diljem Hrvatske.

HRZ je organizacijski strukturiran u službe, odjele, odsjeke i radionice. Kako se radi o živoj ustanovi, tako u značajnoj mjeri svakodnevni život (godišnji program) određuju i manja, no vrlo bitna povezivanja odnosno razdvajanja u timove koji obavljaju specifične restauratorske zahvate. Onima koji nisu vezani uz ovakav velik i kompliciran sustav, nije posve jasno s kolikim se brojem elemenata mora računati. No, ne radi se samo o podacima iz sfere restauratorske dokumentacije. Oni se isprepliću s podacima kojima se prati detaljna financijska elaboracija projekta,

²Peter van Mensch prepoznaje to načelo u metodologiji muzeološkog istraživanja, no ono postoji i u konzervatorsko-restauratorskom istraživanju.

³U vrijeme spajanja u sklopu Restauratorskog zavoda Hrvatske djelovao je Restauratorski centar Ludbreg, a u sklopu Zavoda za restauriranje umjetnina Restauratorska radionica za Istru u Vodnjanu. Nekoliko mjeseci nakon ujedinjavanja, Ministarstvo kulture izdvojilo je iz tadašnje državne uprave za zaštitu spomenika restauratorske radionice u Splitu i Dubrovniku i pridružilo ih novonastalom Hrvatskome restauratorskom zavodu. Potom je HRZ osnovao još i Restauratorsku radionicu u Osijeku.

izvještajima, kadrovskim podacima, evidencijama zaposlenika unutar određenih radnih grupa, putnim nalogima, ugovorima, ulaznim i izlaznim reversima, fotografijama, crtežima, skicama, arhitektonskom dokumentacijom i sl.

Objašnjenje funkcioniranja sustava treba započeti iznošenjem strukture HRZ-a, s napomenom da u njoj još nisu vidljive najnovije podjele u dislociranim radionicama. Stalni zahtjevi za konzervatorsko-restauratorskim radovima na različitom materijalu od arhitekture do tekstila ili papira traže dodatnu specijalizaciju u odjelima ili radionicama koje se osnivaju za pojedine vrste materijala ili vrste radova poput arhitekture, zidnog slikarstva, štuko dekoracije, metala koji opet ima niz podspecijalizacija od željeza do plemenitih materijala, arheološkog materijala koji se izdvaja specifičnim problemima očuvanja metala, drva, tkanine, keramike i sl. Pokretni spomenici se pak izdvajaju svojim brojem te raznolikošću primijenjenih materijala i tehnika. Uz to, ne manjkaju ni slučajevi korištenja različitih materijala i tehnika unutar jednog spomenika ili cjeline.

Isključivo timski rad osigurava adekvatan tretman spomenika, no stvarni problemi nastaju u procesu istraživanja i korištenja istraživačke dokumentacije različitih dislociranih korisnika, u procesu formiranja prijedloga zahvata, u izradi projektne dokumentacije, te korištenju popratnih dokumentoteka za različite potrebe. Baza podataka primjerena velikom broju korisnika očigledno je jedino rješenje ovakvih kompleksnih i zahtjevnih sustava. No najveću prepreku predstavlja dislociranost dijela korisnika ili zatvorenost (privatizacija) podataka.

U HRZ-u rade 122 stalna zaposlenika, od čega je 80 stručnih djelatnika koji su smješteni na šest lokacija u Zagrebu, a 28 ih je u pet dislociranih radionica. Uza stalno zaposlene djelatnike, programe realizira i ekipa suradnika zaposlenih na određeno radno vrijeme, čiji broj ovisi o financijama programa. U ovom trenutku u toj je grupi zaposleno 86 suradnika. Za povremene poslove zapošljava se i oscilirajući broj studenata. Posljednjih godina HRZ zapošljava u prosjeku oko 200 djelatnika na prosječno 120 do 160 programa. Realiziranje programa u pravilu je rezultat timskog rada ekipa koje najčešće broje 4–8 djelatnika, a nikad manje od 3 osobe, dok su najveće ekipe u ponekim slučajevima brojile i iznad 50 djelatnika.

Brojnost restauratora, terenski rad, česti prelazak s jednog objekta ili projekta na drugi, njihova dislociranost i nepovezanost, slaba opremljenost radionica, odjela i odsjeka u Zagrebu i u Hrvatskoj u cjelini, ima za posljedicu neujednačenost dokumentacije, raznorodnost pristupa i slabu ujednačenost te pomanjkanje standarda koji bi bili primjereni značenju ustanove. To su samo neki od razloga što je na samo nekoliko punktova uspostavljen primjereni sustav dokumentiranja.

Informatizacija djelatnosti koja se nabavom osobnih računala proširila na brojne lokacije HRZ-a, ostala je u šest lokalnih mreža poput otoka, s po jednim računalom. Započeo je i razvoj BREUH-a kojeg je informatički osmislio i oblikovao Ivan Nikolić. U njegovom nastajanju i oblikovanju trajnije su sudjelovali Višnja Bralić, Mario Braun, Darko Ivić i Irina Šadura, a povremeno i drugi suradnici čija su se praktična iskustva ugrađivala u postojeće rješenje, koje se stalno nadograđuje, unapređuje i mijenja.

Od početka oblikovanja baze planiralo se njezino širenje i povezivanje, što se zbog financijskih razloga nije realiziralo.

3. BREUH: Baza restauratorski evidentiranih umjetnina u Hrvatskoj

3.1 Osnovna ideja i načela

BREUH je koncipiran kao objektna baza podataka za obradu i upis svih skupina podataka koji se vežu uz umjetnine u HRŽ-u. Osnovno načelo pregledavanja umjetnina konstituirano je prema načelu mjesta smještaja umjetnine ili objekta. Drugo je polazište bilo smještanje po načelu slijeda od većega pojma prema manjem:

geografsko mjesto } lokalitet } objekt } dio objekta } predmet } dio predmeta.

Svakoj stavci unutar tog niza dodjeljuje se dio jedinstvenog broja, koji je u korelaciji sa svim drugim dijelovima skupa. Tako je osigurano jednoznačno određivanje svakog objekta ili predmeta unutar određene skupine, bez obzira na to što se unutar iste skupine mogu naći predmeti istog ikonografskog određenja (naziva). Praktični razlozi povremenog prenošenja određenog predmeta iz jednog objekta u drugi rezultirali su uvođenjem dvodijelnog jedinstvenog matičnog broja umjetnine, koji se dodjeljuje čitavom nizu N za nepokretne spomenike (objekte) i P za pokretne spomenike. Broj iza točke u svakom od nizova određuje podskupinu istog skupa (dijelove objekta ili dijelove predmeta odnosno drugu potpodjelu). Ovaj način razdjeljivanja tipična je potreba restauratorske dokumentacije zato što se kompleksniji predmeti tijekom restauratorskog procesa rastavljaju, a pojedine dijelove obrađuju različiti restauratori u specijaliziranim radionicama.

3.2 Kako se uspostavlja veza sa starim podacima?

Kako je u ZZRU-u sustav dokumentacije od 1948. naovamo mijenjan više puta, prigodom prvog upisa u bazu otvara se mogućnost unošenja svih starih numeracija u za to predviđena polja, kako bi se zadržalo pohranjivanje po dotadašnjim sustavima te znatno ubrzalo pretraživanje. Ta potreba rezultat je loše dokumentacijske prakse ZZRU-a gdje je numeriranje od 1948. godine do danas tri puta započelo od 1. Stoga je združivanje dokumentacije bez obzira na broj združivanja moguće otvaranjem novog polja te osnovnom renumeracijom u N i P nizu. Time je ujedno moguće virtualno povezati dokumentacije HRŽ-a i ZZRU-a, odnosno pridružiti nove ustanove, bez preseljenja ili promjena dokumentacijskih sustava. Ako uz to vezemo skeniranje postojećih dokumenata i virtualno pridruživanje u bazu u formi objekata u bilo kojem željenom formatu, tada nam se život ipak čini nešto lakšim. (Naravno, kada se prije toga dobro naradimo unosa podataka!)

3.3 Baza nepokretnih spomenika

Iako jedinstven, BREUH ima razdiobu na skupinu koja predstavlja umjetnine koje su samo evidentirane na terenu i za koje nisu uneseni svi podaci jer služe samo kao "tobolci" za pokretne spomenike, te umjetnine na kojima se izvode radovi koji su unutar osnovne knjige i koje se restaurira i time detaljnije obrađuje.

Polja baze sukladna su preporukama CORE Indexa.

Baza nepokretnih spomenika ima predviđenu poziciju definiranu unutar geografskog sustava, te tako i poveznicu za ekstenziju na GIS. Službeni popis mjesta u Hrvatskoj osnova je za određivanje mjesta. Ukoliko mjesto nije u službenom popisu mjesta, obilježava se geografski najbliže naselje, a pozicija se označava u

polju Lokalitet. Polje Lokalitet koristi se i za uvriježeni naziv dijela naselja ili mikrolokacije (npr., Dubrovnik – Danče; Zagreb - Trnje).

Alternativni sustav dijecezanske razdiobe koji je u pripremi, a planira se priključiti bazi, prezentiran je u pomoćnoj bazi Evidencija na terenu.

Unutar osnovne košuljice nepokretnog spomenika nalaze se i tablice dokumentacije unutar Zavoda i izvan njega, te osobe i adresari u doticaju s objektom. Do sada je u BREUH-u evidentirano preko 1.300 objekata.

3.4 Baza pokretnih spomenika

Baza se sastoji od dvije cjeline. To su:

1. *Evidencija na terenu*: to je manja pomoćna baza predviđena za evidentiranje većeg broja spomenika, često s istog lokaliteta. Ima detaljno razrađenu podjelu za utvrđivanje pozicije unutar objekta, te sastavne dijelove cjeline jer u ovoj fazi obrade nije predviđeno detaljnije razdvajanje, već samo u okvirne skupine. Unutar ovog unosa postoji mogućnost samostalne obrade (evidencije) fototeke vezane uz objekt, te izrade okvirnog troškovnika zahvata. Do sada je u ovu bazu upisano preko 500 predmeta.

2. *Evidencija umjetnine u radu*: predstavlja košuljicu (zajedničke podatke) svih pokretnih spomenika na kojima su obavljani radovi. Do sada je u bazu upisano preko 5.600 pokretnih spomenika. Unutar te košuljice nalaze se tablice u koje je moguće upisati podatke o dokumentaciji smještenoj u i izvan Zavoda, te tablica osoba koje su u nekoj vezi s predmetom ili objektom. Te je podatke kasnije moguće pretraživati.

U fazi pripremnih razmatranja jest segment baze koji se odnosi na konzervatorsko-restauratorske radove, a koriste se iskustva i surađuje s međunarodnom grupom eksperata. Podaci koji se unose odnose se na faze restauratorskog zahvata te korištene tehnike i materijale. Za ovaj dio podataka u velikoj se mjeri predviđa mogućnost višjezičnog pretraživanja.

Zbog lakšeg baratanja bazom pokretnih spomenika postoje tri razine pristupa na razini unosa, pretrage ili registra: osnovni, detaljni i potpuni, čime se regulira uz brzinu rada i moguće ograničenje u otvaranju maske.

Uza svaki korak u bazi moguće je pridružiti objekt u bilo kojem formatu te se, isto tako, pritiskom na "unos" otvara željena dokumentacija.

3.5 Fototeka, CD-teka, Planoteka

Fototeka, CD-teka i Planoteka pridružene su bazi te se pretražuju i obrađuju unutar te povezane cjeline. Naglim razvojem tehnologije u segmentu koji se bavi slikom u fazi smo pridruživanja velikog broja podataka u relativno kratko vrijeme.

Fototeka, kao najstariji vid posebne zbirke, u svojoj je obradi vezana uza središnju bazu podataka, tako da se unošenjem osnovnog broja umjetnine povlače svi potrebni podaci, pridružuje broj negativa i legenda, a podaci ispisuju na fototečni karton. Do sada je u BREUH upisano skoro 40.000 fotografija.

CD-teka je u suštini digitalizirana fototeka. Otkako je to tehnički moguće, Zavod je prešao na izradu fotografija iz dijapozitiva te na svim lokacijama gdje postoje adekvatni laboratoriji napušta slabiji i manje trajan kolor negativ.

U sklopu laboratorijske obrade izvornik (dijapozitiv) se skenira i iz skeniranog snimka izrađuje fotografija. Potom se izvornik numerira i odlazi u zaštićeni fundus dokumentacije. Slijedi obrada koja se sastoji od upisivanja skeniranih slika u bazu, njihovog renumeriranja i izrade legendi. Skenirane slike koriste se po potrebi i u svim ostalim dokumentima. Ovaj se sustav koristi nepunih šest mjeseci i do sada je upisano (obrađeno) oko 6.000 dijapozitiva.

Planoteka je zbirka nacрта koja se unosi u bazu podataka posredno preko mikrofilma. U tijeku je skeniranje oko 6.300 mikrofilmova nacрта u visokoj rezoluciji, koji će se pridružiti bazi objekata nakon zapisivanja na CD-medij. Akcija se planira dovršiti mikrofilmiranjem preostalih 1.500 nacрта, te bi na taj način kroz sljedećih nekoliko mjeseci skoro 8.000 nacрта bilo u svakom trenutku dostupno putem BREUH-a, čime bi se znatno umanjilo uništavanje nacрта pri manipuliranju.

Iako u bazi ima još drugih, možda manje zanimljivih, ali za Zavod bitnih segmenata poput obrade radnih naloga odnosno voditeljstava, radnih sati i sl., spomenut će se još samo periodični izvještaji o konzervatorsko–restauratorskim zahvatima na umjetninama odnosno objektima koji se obrađuju tijekom godišnjih programa. Povlačenjem osnovnih podataka iz baze te upisivanjem sažetih podataka o izvedenim zahvatima, dobivamo jedan dio financijskih izvještaja, ali i dio dokumentacije koji u budućnosti namjeravamo prezentirati na webu.

4. Zaključak

Povećanje opsega konzervatorsko-restauratorskih radova posljednjih je godina dovelo i do povećanja opsega dokumentacije radova. Uz to, povećani su zahtjevi ustanova (Ministarstva kulture i vlasnika) za detaljnom dokumentacijom što predstavlja znatan pritisak na stručnjake koji obavljaju te poslove. Dakle, izrađuje se znatno detaljnija dokumentacija, opisi/snimke stanja spomenika prije radova i opsežniji troškovnički dijelovi, postavljaju se zahtjevi za radove i ishode dozvole. Sukladno tome, povećava se i količina periodičnih izvještaja. Na primjer, *Prijedlog programa rada HRZ-a za 2003. godinu* po opsegu je dokumentacije za 175 predloženih objekata narastao u godinu dana najmanje dvostruko i došao od 750 na 1.470 stranica. Morao se povećati i broj djelatnika, ali ne proporcionalno obrađenoj dokumentaciji. Znatna ušteda vremena, odnosno povećanje obrađenosti građe postignuta je ponajprije vođenjem podataka unutar BREUH-a i nastojanjem da se podaci standardiziraju i ujednače. Unatoč tome, dok se svi odjeli i radionice internetski ne povežu s BREUH-om, stalno će se javljati znatni zaostaci u obradi građe. Ostaje nam nada da ćemo povezivanje osigurati prihvaćanjem u CARNet⁴ ili da ćemo, poveća li se financiranje restauriranja, biti u stanju platiti komercijalnu cijenu. U svakom slučaju, kratkoročno gledano, jedino tehnologija može olakšati i povezati rad Zavoda budući da je funkcioniranje svih odjela na jednoj (jedinствenoj) lokaciji (kako to možemo vidjeti u susjednim zemljama) za nas samo san.

⁴U trenutku predaje ovog rada u tisak, Ministarstvo znanosti i tehnologije uključilo je HRZ u CARNet čime se otvara mogućnost daljnjeg razvoja ovog projekta. Ministarstvu i CARNetu najsrdačnije zahvaljujemo.